

JACEK WIDŁO

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

O SĄDACH OBYWATELSKICH, WSPÓŁPRACY SĘDZIÓW ZAWODOWYCH I SĘDZIÓW NIEZAWODOWYCH – UWAG KILKA

1. UWAGI WSTĘPNE

Celem artykułu jest wskazanie roli i funkcji sędziów niezawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, w tzw. modelu ławniczym albo mieszanym składów sądów. Autor omawia także metodykę pracy w składach „ławniczych” prowadzącej do wydania wyroku i sporządzenia uzasadnienia, wskazuje na funkcje jakie uzasadnienie pełni, formułując postulat by były one komunikatywne i przekonywały do zapadłego werdyktu. Obecnie kwestionuje się udział obywatelski w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, także przy okazji postulatów zniesienia izb Sądu Najwyższego, w których wymiar sprawiedliwości sprawują obywatele poprzez uczestnictwo w składach ławniczych¹.

¹ Kwestia ta wiąże się z uznaniem, że obecny ustrój Sądu Najwyższego i środki ochrony, takie jak skarga nadzwyczajna, nie spełniają należycie zakładanych funkcji i wiąże się z upolitycznieniem Sądu Najwyższego i wymiaru sprawiedliwości. W związku z tym postuluje się likwidację instytucji skargi nadzwyczajnych i tych izb Sądu Najwyższego, w których obecnie przewidziane są składy ławnicze z udziałem obywatela; zob. w szczególności uchwała Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego z 16 października 2024 r. o poparciu postulatu usunięcia instytucji skargi nadzwyczajnej oraz likwidacji Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego oraz Izby Odpowiedzialności Zawodowej Sądu Najwyższego, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/uchwaly-komisji-kodyfikacyjnej-prawa-cywilnego> [dostęp 14 listopada

Powstaje pytanie, czy słusznie nie dochodzi do nadużyć argumentów dotyczących udziału obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w związku z doraźnym poszukiwaniem sposobu na reformę wymiaru sprawiedliwości, w tym reformy Sądu Najwyższego, co może rykoszetem odbić się w opinii prawników i opinii publicznej w postrzeganiu sądów obywatelskich – jako oczywiście gorszego rozwiązania. Być może udział sędziów obywatelskich pozwoli na zwiększenie legitymizacji trzeciej władzy, której wizerunek znacznie ucierpiał w ostatnich latach, bez uszczerbku dla postulatów niezależności i bezstronności tak ukształtowanego sądownictwa. Sądy z udziałem obywateli funkcjonują w „starych demokracjach”; w nowszej literaturze zauważa się potrzebę partycypacji obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości na poziomie sądownictwa powszechnego. Należy też wskazać, że zagadnienia w zakresie metodyki pracy sędziów niezawodowych (poza ogólnymi opracowaniami teoretycznymi)² nie były przedmiotem pogłębionej ana-

2024 r.] Zob. też projekt ustawy o przywracaniu ładu w sądownictwie <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekt-ustawy-o-przywroceniu-ladu-konstytucyjnego-w-sadownictwie> [dostęp 10 czerwca.2025 r.].

² Z wielu M. RYBICKI, *Ławnicy ludowi w sądach PRL*, Warszawa 1968, s. 295; A.S. BARTNIK, *Sędzia czy kibic? Rola ławnika w wymiarze sprawiedliwości III RP*, Warszawa 2009; M. MALSCH, *Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, New York 2016; B. CIS, *Sprawozdanie z konferencji „Udział czynnika obywatelskiego w wymiarze sprawiedliwości”* Warszawa 23.4.2018 r., «Iustitia» 3/2018; M. BRZEWOWSKI, *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, «MoP» 20/2019; Z. MIERZEJEWSKI, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych we Francji*, «Prokuratura i Prawo» 3/2020, s. 89 i n.; M. BASA, *Instytucja ławników Sądu Najwyższego*, «RPEiS» 1/2020, s. 85 i n.; P. WILIŃSKI, S. ZABŁOCKI, *Sądy społeczne i sędziowie społeczni w procesie karnym*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. ROGACKA-RZEWNICKA, H. GAJEWSKA-KRACZKOWSKA, Warszawa 2020, s. 516; K. GIDWOYŃ, *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Warszawa 2021, «Legalis»; M. CAŁKIEWICZ, *Korzenie ludowładztwa w Sądzie Najwyższym*, «PiP» 8/2023, s. 5 i n. A. GRUBAŁSKA, *Instytucja ławnika w Sądzie Najwyższym*, «Prokuratura i Prawo» 12/2023.

lizej w piśmiennictwie³, stąd potrzeba dyskusji nad tym zagadnieniem *de lege lata* i *de lege ferenda*. Analiza dotyczy głównie spraw cywilnych. We wnioskach autor wskazuje także na postulaty dotyczące instytucji sędziów niezawodowych, które wynikają z potrzeb praktyki, piśmiennictwa oraz analizy prawnoporównawczej.

2. O SĘDZIACH NIEZAWODOWYCH – ŁAWNIKACH

Na świecie istnieją różne modele udziału obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości; w Polsce przyjął się model sądów obywatelskich – ławniczych.

Ławnik to sędzia orzekający o losach ludzi, ale niebędący prawnikiem. To osoba służąca wiedzą i doświadczeniem, poczuciem sprawiedliwości. Wiedza o prawie pochodzi od zawodowego sędziego.

Podczas wykonywania swych obowiązków w sądzie sędziowie niezawodowi – ławnicy mają równe prawa i obowiązki z sędziami (art. 47 § 2 k.p.c., art. 4 i 169 p.u.s.p.⁴). Taki sędzia orzeka o istocie sprawy, musi cechować się przymiotem niezawisłości i bezstronności, podlega mechanizmom wyłączenia sędziego (art. 54 k.p.c.).

3. UCZESTNICTWO OBYWATELI W SPRAWOWANIU WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI – RYS HISTORYCZNY

Udział obywateli (czynnika społecznego) w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości historycznie przybierał najczęściej jedną z dwóch form, tj. ławy przysięgłych lub ławników jako członków składu orzekającego sądu (składającego się z sędziów zawodowych i niezawodowych – sądy mieszane). Pierwsze sądy w demokracji ateńskiej (hellaja) miały charakter

³ Zob. w zasadzie tylko A. RYCAK (red.), K. EICHSTAEDT, G. JANKOWIAK, A. LE CIAK, B. PRZYTUŁA-CHROSTEK, A. RYCAK, M. SOSIŃSKI, M. SZCZOCARZ-KRYSIAK, *Metodyka pracy ławnika*, Warszawa 2011.

⁴ Ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 334).

ściśle obywatelski i niezawodowy⁵. W procesach rzymskich formułkowych sędzia był osobą prywatną⁶. Osobno należy wspomnieć o sądach, w których orzeka wyłącznie czynnik społeczny (obywatele). Są to tzw. sądy pokoju (Magistrates' Courts), działające w Anglii i zajmujące się rozstrzyganiem drobnych sporów sąsiedzkich⁷.

Historycznie instytucja sędziów niezawodowych (ławników) znajduje swoje zakorzenienie już w prawie germańskim⁸. Pojęcie „ławnik” (*scabinus*) – w ujęciu historycznym i etymologicznym – wywodzi się z pojęcia „członek ławy”, oznaczającego osobę zasiadającą w ławie, czyli w urzędzie miejskim, a następnie w sądzie miejskim.

W dawnym prawie polskim mianem ławników określano także członków sądów górniczych, a na terenie zaboru pruskiego – pomocników sędziów⁹. W przedwojennym wymiarze sprawiedliwości ławnicy brali udział w orzekaniu, zarówno zasiadając w sądach ławniczych (mieszanych), jak i tworząc ławę przysięgłych¹⁰.

Natomiast ława przysięgłych współcześnie funkcjonuje przede wszystkim w państwach, w których obowiązuje system prawa zwyczajowego anglosaskiego (*common law*). Najczęściej orzeka w procesach karnych o winie, a w procesach cywilnych o stanie faktycznym – przy czym orzekanie odbywa się na zasadzie odpowiedzi (twierdzącej lub przeczącej) na pytania postawione przez przewodniczącego na rozprawie – sędziego zawodowego (w zależności od systemu prawnego do ważności werdyktu wymagana jest jednomyślność lub kwalifikowana

⁵ Obliczem demokracji jest więc także partycypacja obywateli w sprawowaniu władzy sądowniczej. Sędziami byli pełnoprawni obywatele (płci męskiej), po ukończeniu 30. roku życia, niebędący zawodowymi prawnikami; zob. M.H. HANSEN, *Demokracja ateńska w czasach Demostenesa*, R. KULESZA (tłum.), Warszawa 1999, s. 187 i n.

⁶ A. DĘBIŃSKI, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa 2021, s. 77.

⁷ K. KNOPPEK, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, «Ius Novum» 8(5)/2014, s. 24-33. Obecnie pojawiają się pomysły na wprowadzenie sędziów pokoju, czyli sędziów niezawodowych w drobnych sprawach, według modelu charakterystycznego dla sądownictwa anglosaskiego.

⁸ Z. GÓRALSKI, *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 2000, s. 75.

⁹ K. KNOPPEK, *Udział obywateli...*, s. 25.

¹⁰ Z. GÓRALSKI, *Encyklopedia...*, s. 75, 95 i n.

większość – np. 9 z 12 przysięgłych). Na podstawie jej werdyktu i w jego ramach sędzia zawodowy wydaje wyrok – w niektórych systemach prawnych (np. w stanie Teksas) ława przysięgłych wydaje także wyrok na podstawie informacji od sędziego zawodowego dotyczących przepisów prawa i wyroków, jakie zapadły w podobnych sprawach (precedensach)¹¹.

4. O UDZIALE OBYWATELA W WYMIARZE SPRAWIEDLIWOŚCI W PERSPEKTYWIE PRAWNOPORÓWNAWCZEJ – WZMIANKA

Współcześnie w doktrynie dostrzega się różne możliwości oddziaływania obywatela na wymiar sprawiedliwości. Może to dotyczyć udziału organizacji społecznych w procesach sądowych jak w przypadku programu *court watch*¹². W takiej sytuacji strona społeczna kontroluje proces sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Znacznie bardziej intensywną formą udziału społeczeństwa obywatelskiego w wymiarze sprawiedliwości jest jego współkształtowanie. Polega ono na uczestniczeniu w rozstrzyganiu spraw i współwydawaniu lub wydawaniu orzeczeń sądowych w indywidualnych sprawach. Wręcz można wyprowadzić wniosek, że uczestnictwo obywatela w sferze władzy sądowniczej jest jednym z przejawów demokracji.

Nowsze opracowania doktryny wskazują wręcz na potrzebę udziału tzw. sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych¹³.

W doktrynie sformułowano teoretyczne modele partycypacji obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, rozstrzyganiu poszczególnych spraw, wskazując na najwcześniejszy podział na dwa modele (sądy ławnicze, sądy przysięgłych), po bardziej zaawansowane podziały

¹¹ T. ERECIŃSKI, J. IWULSKI, [w:] *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, T. ERECIŃSKI, J. GUDOWSKI, J. IWULSKI, Warszawa 2009, s. 41; Z. GÓRALSKI, *Encyklopedia urzędów...*, s. 75 i n.

¹² M. MALSCH, *Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, New York 2016, s. 28-30.

¹³ K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Warszawa 2021, «Legalis».

i klasyfikacje¹⁴. Obecnie wyróżnia się: po pierwsze model sędziów pokoju¹⁵, po drugie model przysięgłych, po trzecie model tzw. *expert lay judges*, po czwarte ławników lub sędziów niezawodowych w sądach mieszanych¹⁶. Niniejsze opracowanie dotyczy zasadności funkcjonowania składów z udziałem obywatela i metodologii pracy sędziów niezawodowych w czwartym wariancie – sądach ławniczych.

5. TEORETYCZNE UZASADNIENIE UCZESTNICTWA OBYWATELA W WYMIARZE SPRAWIEDLIWOŚCI W MODELU POLSKIM. FUNKCJE SĄDOWNICTWA ŁAWNICZEGO

Po pierwsze, jako przyczyna uczestniczenia obywatela w wymierzaniu sprawiedliwości, niezależnie od przyjętego modelu, wysuwa się potrzeba partycypacji obywatela także w sferze władzy sądowniczej – jednego z filarów trójpodziału władzy. Idea społeczeństwa demokratycznego starożytnych Aten wskazywała również na ten aspekt demokracji bezpośredniej¹⁷.

Po drugie, Thomas Rönnau, analizując to zagadnienie z historycznej perspektywy, jako główny powód wskazuje konieczność wprowadzenia

¹⁴ P. WILIŃSKI, S. ZABŁOCKI, *Sądy społeczne i sędziowie społeczni w procesie karnym*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. ROGACKA-RZEWNICKA, H. GAJEWSKA-KRACZKOWSKA, Warszawa 2020, s. 515 i n.; D. NUFFER, *Lay Participation in Criminal Justice*, s. 1-2, <http://www.utd.uscourts.gov> [dostęp 14 listopada 2024 r.].

¹⁵ Instytucja sędziów pokoju dotyczy osób historycznie bez wykształcenia prawniczego, które orzekają w sądach najniższego rzędu; jest ona charakterystyczna dla Anglii i Walii (Szkocji, Stanu Arizona, Nowej Zelandii). Warta jest wspomnienia ze względu na pomysł jej wprowadzenia do polskiego porządku prawnego, jednak stanowi inny model uczestnictwa obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Obecne uregulowania systemów państw obcych wymagają coraz częściej dla tych sędziów z reguły przynajmniej wykształcenia prawniczego; K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ M.H. HANSEN, *Demokracja...*, s. 188.

mechanizmów kontroli sędziów zawodowych¹⁸. Po trzecie, zwraca się uwagę na polityczne powody wprowadzania sądów ławniczych¹⁹.

Po czwarte, wiąże się to z eliminacją czy choćby zmniejszeniem ryzyka rutynowego orzekania²⁰. W Polsce udział obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, wydawaniu orzeczeń, jak zauważono w uwagach historycznych, przybrał postać ostatniego modelu – sędziego niezawodowego – ławnika.

Należy zauważyć, że w okresie powojennym aż do 1996 r. podstawowym składem orzekającym w sądzie pierwszej instancji był skład ławniczy, tj. sędzia zawodowy jako przewodniczący i dwaj ławnicy jako członkowie składu orzekającego²¹. Sądy z udziałem sędziów niezawodowych zapewniały udział przedstawicieli obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Wymóg udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości wynika z Konstytucji RP (art. 182). Obecnie sądy ławnicze w ramach sądownictwa powszechnego zostały przewidziane jedynie w niektórych sprawach z zakresu prawa pracy oraz ze stosunków rodzinnych (art. 47 k.p.c.), jak również, w wąskim zakresie, w sprawach karnych (art. 28 § 2 k.p.k.)²². Udział sędziów niezawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości ma obecnie charakter szczątkowy. Nie przewidziano ich w sądach odwoławczych. Natomiast swoistym *novum* jest udział ławników w postępowaniach przed Sądem Najwyższym. W przypadku rezygnacji z instytucji skargi nadzwyczajnej oraz rezygnacji z ulokowania sądownictwa dyscyplinarnego w Sądzie Najwyższym, składy ławnicze na tym poziomie sądownictwa staną się niecelowe.

¹⁸ T. RÖNNAU, *Lay Judges in the German Criminal Justice System: A Critical Review*, s. 201, <http://waseda.repo.nii.ac.jp> [dostęp 14 listopada 2024 r.].

¹⁹ K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...* i wskazany tam pogląd Napoleona na sądy ławnicze jako zdobycz rewolucji, która powinna być utrzymana w systemie prawnym; tak też M. CAŁKIEWICZ, *Korzenie ludowładztwa...*, s. 6.

²⁰ K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

²¹ K. KNOPPEK, *Udział obywateli...*, s. 25.

²² Zob. Ł. CHOJNIAK, *Udział ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości karnej w Sądzie Najwyższym*, «Iustitia» 2/2018, s. 87 i n.; M. BRZEZOWSKI, *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, «MoP» 20/2019, s. 611.

Wskazuje się na trzy podstawowe role (funkcje) uczestnictwa sędziów niezawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, w modelu ławniczym, charakterystycznym dla systemu polskiego²³:

1. funkcja sędziego społecznego (obywatelskiego), współdecydującego na równych prawach z sędzią zawodowym w rozstrzyganiu spraw obywateli – ma on tę samą siłę głosu i ponosi za nie odpowiedzialność; ławnik, w odróżnieniu od czynnika obywatelskiego w sądach przysięgłych, jest uczestnikiem postępowania w zakresie ustalania i oceny faktów, ustalania winy, jak i wymiaru kary oraz dokonywania oceny prawnej; jego rolą jest stanowić „sumienie sądu i przekazywać wiedzę o poglądach panujących obecnie i na bieżąco w społeczeństwie”, „za murem sądu”, a jego wiedza koryguje formalne i być może czasem oderwane od życia poglądy prawników;
2. funkcja obywatelskiej kontroli społecznej nad warsztatem sędziów zawodowych, co wymusza jak najlepsze rozstrzygnięcie spraw, właściwe publiczne jej rozpoznanie na rozprawie, a także wnikliwe prowadzenie postępowania sądowego; udział ławników w postępowaniu sądowym przeciwdziała niebezpieczeństwu rutyny zawodowej w rozstrzyganiu konkretnych spraw; sędzia niezawodowy dysponuje niekiedy wiedzą specjalistyczną z dziedziny objętej sporem²⁴;
3. funkcja „łącznika” sądu ze społeczeństwem – sędziowie niezawodowi są przedstawicielami społeczeństwa w sądzie

²³ J. TUREK, *Ławnik – sędzia – przysięgły*, «MoP» 4/2009, s. 1322 i n. Model ten, poza Polską, przyjęto m.in. w Niemczech, Austrii, Chorwacji, Szwecji, Norwegii, Danii, Finlandii, Liechtensteinie, Kazachstanie, Macedonii, Czechach oraz na Węgrzech i Ukrainie (od 2012 r.). Poza Europą powyższy system udziału sędziów niezawodowych funkcjonuje także np. w Chinach, Południowej Afryce czy Tajlandii; zob. T. BARABASZ, *Realizacja normatywno-prawnych podstaw rozprawy karnej na Ukrainie*, [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym: Niemcy, Polska, Ukraina*, red. F.Ch. SCHROEDER, T. DE VRIES, Białystok 2016, s. 265 i n.; K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

²⁴ V.P. HANS, *Lay Patricipation in Legal Decision Making*, «Law & Pol'y» 83.25/2003, s. 87; I. URBANIAK-MASTALERZ, A. NIEGIEREWICZ, *Udział czynnika społecznego w procesie karnym na tle orzecznictwa sądowego*, «Białostockie Studia Prawnicze» 21/2016, s. 88-89.

i „ambasadorami” sądów w społeczeństwie; ławnicy kształtują oblicze wymiaru sprawiedliwości w odbiorze społecznym, a jednocześnie powinni wpływać na opinię społeczną, dzięki czemu mogą także mieć wpływ na uzasadnienie orzeczenia i mieć znaczny wpływ na to, by przemówiło ono do stron i obywateli „ludzkim”, zrozumiałym głosem”, prowadziło do zrozumienia werdyktu sądowego i jego akceptacji.

Sędzia niezawodowy (ławnik) daje większą otwartość na świat, współczesne problemy, właściwą ocenę etyczną, odpowiada, czy orzeczenie powinno być odebrane jako sprawiedliwe. Niekiedy bowiem w ferworze stosowania prawa, wydane orzeczenie jawi się w opinii publicznej i w ramach zwykłego poczucia sprawiedliwości jako oczywiście niesłuszne. Aby oderwać przykład od realiów krajowych, należy wskazać np. rozstrzygnięcie sądu hiszpańskiego, który uniewinnił sprawców od zarzutu dokonania brutalnego zbiorowego gwałtu połączonego z kradzieżą telefonu (aby ofiara nie mogła prosić o pomoc). W sądach niższej instancji pięciu mężczyzn uniewinniono od zarzutu gwałtu tylko z tego powodu, że przerażona ofiara nie protestowała czynnie. Wydaje się, że zabrakło zdrowego rozsądku; miały miejsce liczne protesty, orzeczenie wśród społeczeństwa było odebrane jako oczywiście niesprawiedliwe. Dopiero Sąd Najwyższy Hiszpanii „naprawił” je, uznając, że w takich okolicznościach do gwałtu „jednak doszło”, i skazał pięciu sprawców na kary po 15 lat pozbawienia wolności²⁵.

Sędzia zawodowy mówi „paragrafami”; sędzia niezawodowy „ludzkim głosem”, wynikającym z jego doświadczenia życiowego i spojrzenia na świat. Obecność sędziego niezawodowego na sali rozpraw to gwarancja udziału czynnika społecznego w postępowaniu sądowym. Ławnik to bardziej posłannictwo (funkcja) niż zawód²⁶. Jak mawiają złośliwi, „wyżyć się z tego przecież nie da – ze względu na wyłącznie

²⁵ www.rp.pl/Przestepczosc/190629898-Hiszpania-Wataha-wilkow-jednak-z-dluzszym-wyrokiem-za-gwalt.html [dostęp 14 października 2024 r.].

²⁶ P. SITNIEWSKI, *Analiza wyników ankiet prezesów sądów w zakresie wyboru ławników, jakości ich pracy oraz funkcjonowania w ramach wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, red. J. RUSZEWSKI, Suwałki 2011, s. 79.

zwrot -stosunkowo niskich -diet za udział w sprawach” (rozprawach, naradach, wyrokowaniu, jak wyznał jeden z ławników po zakończeniu sprawy). Zasadniczo więc najważniejszą rolą sędziego niezawodowego jest udział w wydawaniu wyroków i spoglądanie na sprawę bardziej ludzkim, obywatelskim okiem. Słusznie zatem prowadzi się kampanie, które podkreślają rolę czynnika obywatelskiego w sądzie, czyli ławnika, który nie jest „paprotką”, ale sędzią, tyle że niezawodowym²⁷.

W aspekcie prawnym szereg regulacji dotyczy udziału sędziów niezawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Jak wspomniano, udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości został zagwarantowany w art. 182 Konstytucji RP. Instytucja sędziego niezawodowego – ławnika stanowi zatem realizację gwarancji konstytucyjnych.

Ławnicy na sali rozpraw mają równe prawa z sędziami zawodowymi; mało tego, w przypadku składu jeden sędzia i dwóch ławników, ławnicy mogą przegłosować sędziego zawodowego i *de facto* zdecydować o wyroku.

Jak wskazuje się w doktrynie, w składach mieszanych ławnicy ponoszą współodpowiedzialność za wydanie orzeczenia, co powinno być poprzedzone dogłębnym zapoznaniem się ze sprawą i analizą akt²⁸.

W aspekcie prawnoporównawczym wskazuje się jako regułę dominację sędziów niezawodowych (dwóch) nad zawodowymi (tak Polska, Niemcy, Norwegia, Dania, Chorwacja, Finlandia)²⁹.

6. SKŁADY ŁAWNICZE W SĄDZIE NAJWYŻSZYM – WZMIANKA

Na marginesie tylko należy zauważyć, że niniejsze opracowanie nie odnosi się do zasadności wprowadzenia instytucji ławników w Sądzie Najwyższym. Pomysł ten jest krytykowany głównie z tego względu, że w Sądzie Najwyższym dokonuje się kontroli prawnej, a nie jest to sąd

²⁷ <https://businessinsider.com.pl/prawo/rusza-akcja-paprotka-w-sadach-kontro-wersyjna-akcja-adama-bodnara-i-ms/b2g0gxr> [dostęp 3 lipca 2024 r.].

²⁸ K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

²⁹ Wyjątkowo relacja sędziów zawodowych do niezawodowych może być inna, 2 do 2 lub 2 do 3 (Szwecja); K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

faktu ani sąd, który ustala fakty stanowiące podstawę rozstrzygnięcia. Zapewne wymagać to będzie pogłębionych analiz i oceny działalności Sądu Najwyższego z udziałem sędziów niezawodowych. Pozwoli to też na właściwą ocenę tego rozwiązania. Jednak nie powinno się kwestionować samej idei sądu obywatelskiego, uznając, że Sąd Najwyższy to sąd prawa, a nie faktu, w perspektywie funkcjonowania sądów powszechnych. Istotne jest, by wątpliwości dotyczące regulacji składów ławniczych w Sądzie Najwyższym nie przenosić na pozostałe segmenty sądownictwa, w szczególności powszechnego, ponieważ prowadzi to do zniekształcenia obiektywnej oceny.

Należy jednak poczynić dwie uwagi. Po pierwsze, udział sędziów niezawodowych przewidziany jest w przypadku rozpoznawania skarg nadzwyczajnych oraz po drugie w postępowaniach dyscyplinarnych; w tych kategoriach spraw może dochodzić do ustalenia faktów, przeprowadzania i oceny dowodów³⁰. W Sądzie Najwyższym ławnicy orzekają we wszystkich postępowaniach dyscyplinarnych rozpatrywanych przez Izbę Odpowiedzialności Zawodowej (postępowanie dwuinstancyjne), a także w postępowaniach ze skarg nadzwyczajnych rozpoznawanych w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego.

Zgodnie z art. 59 § 3 u.SN³¹ ławnikiem Sądu Najwyższego może być osoba, która: 1) posiada wyłącznie obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i publicznych; 2) jest nieskazitelnego charakteru; 3) ukończyła 40 lat; 4) w dniu wyboru nie ukończyła 60 lat; 5) jest zdolna, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków ławnika Sądu Najwyższego; 6) posiada co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe. Kryteria doboru ławników w sądach powszechnych są analogiczne z pewnymi odmiennościami. Po pierwsze, nie występuje warunek, by ławnik miał wyłącznie obywatelstwo polskie, co otwiera możliwość orzekania osób o podwójnym obywatelstwie. Po drugie,

³⁰ Art. 59 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym stanowi: „W rozpoznawaniu skarg nadzwyczajnych, spraw, o których mowa w art. 27a § 1 pkt 1, oraz w innych postępowaniach dyscyplinarnych, w których Sąd Najwyższy jest właściwy na podstawie przepisów odrębnych ustaw, uczestniczą ławnicy Sądu Najwyższego”.

³¹ Ustawa z 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 622).

określono inny, niższy próg dolnego wieku ławnika – na 30 lat, a górnego pułapu – na 70 lat. Istotne jest również, by w sądach powszechnych kandydat na ławnika był zatrudniony, prowadził działalność gospodarczą lub mieszkał w miejscu kandydowania co najmniej od roku, a więc istniał związek jego aktywności zawodowej z właściwością miejscową sądu (art. 158 § 1 p.u.s.p.).

W świetle art. 59 § 2 u.SN wprowadzono ogólną zasadę, że o ile ustawa nie stanowi inaczej, w sprawach, w których w składzie orzekającym uczestniczą ławnicy Sądu Najwyższego, sąd ten orzeka w składzie dwóch sędziów Sądu Najwyższego i jednego ławnika Sądu Najwyższego³².

7. FUNKCJE SĘDZIÓW NIEZAWODOWYCH W OKREŚLONYCH KATEGORIACH SPRAW

Należy zauważyć, że inne funkcje spełniają sędziowie niezawodowi w sprawach karnych, gdzie ustala się istotne okoliczności faktyczne, a następnie orzeka się o winie i o karze. Podobnie rzecz się ma w postępowaniach dyscyplinarnych. Inną funkcję pełnią w sprawach cywilnych – rodzinnych, gdzie wymagane jest niezwykle rozsądne stosowanie prawa i dbałość o interesy małoletnich i rodziny. W tych sprawach szczególnie istotne jest doświadczenie życiowe. W sprawach dyscyplinarnych, podobnych do spraw karnych, ustala się okoliczności zarzucanego deliktu, orzeka się o winie i o karze. Może właśnie elementarne poczucie sprawiedliwości wymaga, aby za swe przewinienia zawodowy prawnik (sędzia, prokurator, adwokat, radca prawny, notariusz) poddał się osądowi sędziego niezawodowego, jego wrażliwości i ocenie życiowej zaistniałego zdarzenia. Może ze względu na syndrom

³² Szczególne zasady ustalania składów ławniczych zostały ustanowione: 1. w postępowaniach ze skargi nadzwyczajnej dotyczącej orzeczenia zapadłego w wyniku postępowania, w którego toku orzeczenie wydał Sąd Najwyższy – orzeka trzech sędziów Sądu Najwyższego i dwóch ławników Sądu Najwyższego (art. 94 § 2 u.SN); 2. w sprawach dyscyplinarnych sędziów Sądu Najwyższego rozpatrywanych w drugiej instancji – orzeka trzech sędziów Sądu Najwyższego i dwóch ławników Sądu Najwyższego (art. 73 § 1 pkt 2 u.SN).

„Pana Boga” niektórych przedstawicieli profesji prawniczej, podobnie jak przedstawicieli świata medycyny, swoisty „chichot losu” sprawia, że „rachunek win” można i należy złożyć przed „zwykłym obywatelem”, który rozstrzygnie o karze i winie. Niezależnie od tego, niewątpliwie, w zakresie postępowań dyscyplinarnych Sąd Najwyższy jest obecnie sądem faktu, w którym jest miejsce dla ustalania istotnych okoliczności sprawy. Właśnie w takich sprawach dostrzega się zasadność występowania sędziów niezawodowych (oceny zeznań świadków, okoliczności zdarzenia, stopnia winy itd.)³³.

W sprawach dotyczących skarg nadzwyczajnych pojawia się także element ustalenia i oceny stanu faktycznego, a nie tylko związania ustaleniami stanu faktycznego dokonanego przez sądy niższej instancji, jak ma to miejsce w przypadku rozpoznawania skarg kasacyjnych.

Zgodnie z art. 89 § 1 pkt 3 u.SN Sąd Najwyższy mógł badać, czy zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego, mógł więc weryfikować ustalenia faktyczne i dokonywać analizy postępowania dowodowego.

Właśnie w tym przypadku podstawy skargi nadzwyczajnej, która określa możliwość kontroli orzeczenia, tak jak w przypadku postępowania apelacyjnego, Sąd Najwyższy stawałby się wyjątkowo sądem faktu i oceny dowodów³⁴. W tego rodzaju sytuacjach trudno w oczywisty sposób kwestionować sens stosowania instytucji sędziego niezawodowego, chyba że dojdzie do likwidacji instytucji skargi nadzwyczajnej i izby odpowiedzialności zawodowej. W takim przypadku Sąd Najwyższy, jako sąd kontroli wyłącznie prawa, przestaje ustalać fakty i udział sędziów

³³ A. GRUBALSKA, *Instytucja ławnika...*; M. BASA, *Instytucja ławników w Sądzie Najwyższym*, «RPEiS» 1/2020, s. 87.

³⁴ Na temat problematyki funkcjonowania składów z udziałem sędziów niezawodowych zob. J. TUREK, *Ławnik – sędzia – przysięgły*, «MoP» 24/2009, s. 1322 i n.; Ł. CHOJNIAK, Ł. WIŚNIEWSKI, *Ławnicy w postępowaniu karnym – ujęcie historyczne i konstytucyjne*, «Wrocławskie Studia Sądowe» 3-4/2013, s. 47-66; M. GABRIEL-WĘGŁOWSKI, *Postępowanie sprawdzające wobec ławnika sądowego w zakresie ochrony informacji niejawnych*, linia orzecznicza, «Lex» 2015; J. RUSZEWSKI, *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce. Ocena funkcjonowania i procesu wyboru ławników sądowych na przykładzie sądów Apelacji Białostockiej*, Suwałki 2011, s. 218.

niezawodowych stawałby się niecelowy, ze względu na funkcje sądu ostatniej instancji.

8. O WSPÓŁPRACY SĘDZIÓW PRZY WYDANIU ORZECZENIA

Podczas rozstrzygania spraw z udziałem sędziów niezawodowych dochodzi do zderzenia dwóch światów: prawników i nieprawników, dwóch sposobów myślenia i komunikowania, bo często używają oni odmiennego języka komunikacji. Jego rezultatem powinno być zgodne z prawem i sprawiedliwe rozstrzygnięcie, które materializuje się w podjętym orzeczeniu (np. wyroku) i jego uzasadnieniu. Właściwy etap wyrokowania poprzedza zapoznanie się ze sprawą, analiza akt sprawy. Także sędzia niezawodowy ma prawo do zadawania pytań. W sądzie najwyższej instancji z zasady zbędna jest ocena dowodów, gdyż z reguły Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami stanu faktycznego sądów niższej instancji. Wynika to z konstrukcji środka zaskarżenia, jakim jest skarga kasacyjna.

Inaczej, wyjątkowo, kwestia ta wygląda w przypadku, gdy w ramach środka zaskarżenia podniesiono zarzut oczywistej sprzeczności istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego. W takiej sytuacji, w zakresie objętym zarzutem, sąd ma obowiązek dokonać analizy przeprowadzonych dowodów (zeznań świadków, dowodu z przesłuchania stron, dowodów z dokumentów czy opinii biegłych), a następnie skonfrontować je z wnioskami i ustaleniami stanu faktycznego dokonanymi przez sąd niższej instancji. Jeszcze inaczej wygląda postępowanie w sprawach dyscyplinarnych, w których mają miejsce ustalenia stanu faktycznego, tak jak w przypadku sądu pierwszej instancji. Przykładowo, przy rozpoznawaniu skargi nadzwyczajnej (gdzie występuje związanie zarzutami jak w przypadku skargi kasacyjnej) ma miejsce sąd nad orzeczeniem w perspektywie przestrzegania zasad konstytucyjnych i zwykłej sprawiedliwości³⁵.

³⁵ Zob. art. 89 § 1 u.SN.

Jeżeli chodzi o etapy postępowania, sędzia niezawodowy może i powinien zapoznać się z aktami³⁶. W sądach powszechnych i Sądzie Najwyższym sędzia niezawodowy uczestniczy w rozprawach, także z jego udziałem przeprowadzane jest postępowanie dowodowe. Może się z dowodami bezpośrednio zapoznać, również zadawać pytania.

Po zajęciu przez strony stanowisk, przeprowadzeniu postępowania dowodowego, kolejnym etapem orzekania w składach wieloosobowych jest narada (narada wstępna). Sędzia zawodowy wyjaśnia prawo. Ławnik „daje” poczucie sprawiedliwości, doświadczenie, ocenę wiarygodności dowodów. Kwalifikację prawną i skutki daje sędzia, a więc prawnik³⁷. Sędziowie konfrontują ocenę prawną z realiami życia. Istotne jest, by wypracować relacje oparte na wzajemnym zaufaniu, z poszanowaniem poglądów i opinii, szczególnie tam, gdzie są one odmienne. Warto spróbować mówić jednym językiem. Ostateczne rozstrzygnięcie to też suma kompromisu, w mądrym i sprawiedliwym stosowaniu prawa. Ważne jest, aby spróbować zrozumieć pogląd i punkt widzenia innego sędziego – zawodowego i niezawodowego. Umiejętność współpracy w składach wieloosobowych jest wartością samą w sobie, służącą właściwemu sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

Zwieńczeniem współpracy jest orzeczenie – rozstrzygnięcie. Należy pamiętać, że występuje tutaj jednakowa odpowiedzialność za rozstrzygnięcie wszystkich orzekających. Na sukces sprawiedliwego rozstrzygnięcia składa się umiejętność słuchania i przekonywania. Własne zdanie także powinno być poprzedzone solidnym przygotowaniem, zaznajomieniem z podobnymi sprawami i zapadłym na ich tle orzecznictwem. Wydaje się, że ostatecznie nie tyle istotne jest własne zdanie, ile odpowiedzialność za rozstrzygnięcie losów ludzkich. Już starożytni

³⁶ Ławnik ze sprawą tajną bądź jej częściami zapoznaje się w tajnej kancelarii; zob. G. JANKOWIAK, [w:] *Metodyka pracy ławnika*, red. A. RYCAK, Warszawa 2011, «Legalis».

³⁷ W zakresie powodów wprowadzenia składów ławniczych w Sądzie Najwyższym, jak wskazano w motywach legislacyjnych ustawy o Sądzie Najwyższym: „Wprowadzenie instytucji ławników jako czynnika społecznego przy rozpoznawaniu niektórych spraw w Sądzie Najwyższym było uzasadnione potrzebą wzbogacenia składów orzeczniczych o wrażliwość społeczną, a także wiedzę i doświadczenie życiowe niezwiązane z wykonywaniem zawodów prawniczych”.

Grecy zauważyli, że każda norma prawna jest ogólna, abstrakcyjna, skostniała, a każda sytuacja losowa wyjątkowa, niepowtarzalna, jedyna dla strony postępowania i być może najważniejsza w życiu. Cała sztuka w tym, aby mądrze i sprawiedliwie zastosować taką ogólną normę do konkretnej sytuacji ludzkiej.

Różnica zdań powinna prowadzić podczas uzgadniania werdyktu (narady nad orzeczeniem) do kompromisu; zdanie odrębne powinno zaś stanowić ostateczność. Raz jeszcze należy podkreślić, że celem jest sprawiedliwe, zgodne z prawem i mądre rozstrzygnięcie (wyrok, postanowienie). Pamiętać także należy, że w przypadku różnicy zdań i zarządzenia przez przewodniczącego składu głosowania może dojść do przegłosowania werdyktu przez większość składu orzekającego wbrew stanowisku jednego z sędziów, co nie oznacza konieczności zgłoszenia zdania odrębnego przez członka składu, który został przegłosowany. Pamiętać należy, że każdy sędzia zawodowy i niezawodowy ma jeden głos. Jako pierwsi oddają swój głos sędziowie niezawodowi; przewodniczący, sędzia zawodowy oddaje głos na końcu. Trzeba dążyć przede wszystkim do uzgodnienia rozstrzygnięcia kompromisowego. W tym kontekście zdanie odrębne jawi się jako ostateczność tam, gdzie – ze względów aksjologicznych, prawnych, przekonania, idei sprawiedliwości i sumienia – nie można zaakceptować kierunku proponowanego rozstrzygnięcia większości. W ten sposób dochodzi do wydania orzeczenia co do istoty sprawy – wyroku – rozstrzygnięcia wieńczącego postępowanie.

9. UZASADNIENIE JAKO EFEKT WSPÓŁPRACY SĘDZIÓW ORZEKAJĄCYCH – ZAWODOWYCH I NIEZAWODOWYCH. FUNKCJA INFORMACYJNA UZASADNIENIA

Uzasadnienie jest jednym z dwóch elementów orzeczenia, na które składa się: po pierwsze, rozstrzygnięcie (wyrok, postanowienie, jego sentencja) – akt władczy w sprawie indywidualnej oraz, po drugie, jego ustne i pisemne motywy w znaczeniu funkcjonalnym i informacyjnym. Uzasadnienie wyroku stanowi wówczas, obok sentencji, drugą jego część, w płaszczyźnie informacyjnej. Oba akty są samodzielnymi

czynnościami procesowymi. Pomiedzy sentencją a uzasadnieniem istnieje określony związek – uzasadnienie zawiera powody (motywy) rozstrzygnięcia zawartego w sentencji, w związku z czym treść sentencji wyznacza zakres uzasadnienia.

Uzasadnienie ma na celu przekonanie do rozstrzygnięcia stron i opinii publicznej, a w praktyce także pełnomocników stron i sądu wyższej instancji. Z punktu widzenia roli sądu jako organu wymiaru sprawiedliwości ideałem byłoby, aby uzasadnienie wzbudziło u stron przeświadczenie o słuszności rozstrzygnięcia; prowadzi ono nierzadko do podporządkowania się wyrokowi i zapobiega zbędnemu jego zaskarżeniu.

W niższych instancjach sądów uzasadnienie służy w praktyce zaskarżeniu wyroku; zawiera motywy, jakim kierował się sąd przy wydawaniu wyroku. Pozwala zarówno na ustalenie istotnych okoliczności, w oparciu o które wydano rozstrzygnięcie, jak i wyjaśnia podstawę prawną wydanego rozstrzygnięcia.

Uzasadnienie, w tym odpowiednie zredagowanie jego treści, sprzyja przestrzeganiu prawa. Strona postępowania sądowego, poznając uzasadnienie, akceptuje orzeczenie i stosuje się do jego treści. Istotne jest, aby uzasadnienie było czytelne i komunikatywne nie tylko dla prawników, lecz także dla osób niebędących prawnikami, i przynajmniej we wstępnej części wyjaśniało w kilku prostych zdaniach, dlaczego zapadło orzeczenie określonej treści³⁸.

Jeżeli chodzi o metodykę sporządzania motywów rozstrzygnięcia, to w Sądzie Najwyższym (tak też w sądach powszechnych), zgodnie z § 108 ust. 1–3 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14 lipca 2022 r. – Regulaminu Sądu Najwyższego³⁹, uzasadnienie orzeczenia sporządza sędzia sprawozdawca; nie ma on jednak obowiązku sporządzenia uzasadnienia orzeczenia, do którego zgłosił zdanie odrębne. Jeżeli sędzia sprawozdawca odmówił sporządzenia uzasadnienia orzeczenia, do którego zgłosił zdanie odrębne, albo jeżeli sporządzenie uzasadnienia orzeczenia przez sędziego sprawozdawcę nie jest możliwe lub napotyka

³⁸ Na temat funkcji, treści i metodyki sporządzania uzasadnień zob. m.in. B. BŁADOWSKI, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, «Lex» 2013; R. BRONIECKA, *Uzasadnienie wyroku w polskim postępowaniu karnym*, «Lex» 2014.

³⁹ Dz. U. z 2024 r. poz. 806.

przeszkody, których czasu trwania nie można przewidzieć, uzasadnienie orzeczenia sporządza sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia, wyznaczony przez przewodniczącego rozprawy lub posiedzenia. W takim przypadku – przy publikacji orzeczenia wraz z uzasadnieniem – przy imieniu i nazwisku sędziego, który sporządził uzasadnienie, dopisuje się, ujęty w nawiasach, wyraz „uzasadnienie”. Uzasadnienie powinno być jasne i możliwie najkrótsze oraz ograniczać się do kwestii istotnych. W uzasadnieniu należy unikać obcych i nieużywanych powszechnie wyrażen. Analogiczne zasady obowiązują w postępowaniach przed sądami niższej instancji. Także w sądach powszechnych, rejonowych, okręgowych i apelacyjnych uzasadnienie sporządza sędzia sprawozdawca lub przewodniczący (art. 119 ust. 1 reg.s.p.). Uzasadnienie powinni podpisać, co do zasady, wszyscy członkowie składu wieloosobowego⁴⁰. W postępowaniu cywilnym zgodnie z art. 330 § 2 k.p.c. uzasadnienie wyroku w sprawie rozpoznawanej z udziałem ławników podpisuje tylko przewodniczący. W razie złożenia zdania odrębnego uzasadnienie wyroku podpisuje przewodniczący wraz z ławnikami.

Zgodnie z § 119 ust. 5 reg.s.p., jeżeli, stosownie do ust. 1, sporządzenie uzasadnienia należy do ławnika, przewodniczący wydziału w razie potrzeby wyznaczy sędziego do udzielenia pomocy ławnikowi przy sporządzaniu tego uzasadnienia.

Na przykładzie rozstrzygnięć w sprawach cywilnych należy wskazać elementy treści uzasadnienia. Zgodnie z art. 327¹ § 1 k.p.c. uzasadnienie wyroku powinno zawierać:

1. wskazanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, obejmującej ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej;
2. wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa.

Modyfikacje zasad dotyczących treści uzasadnienia z art. 327¹ § 1 k.p.c. przewidziane są w postępowaniu przed sądem drugiej instancji.

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 867); dalej: reg.s.p.

Artykuł 391¹ § 4 k.p.c. ustanawia szczególną regułę, zgodnie z którą uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji oddalającego apelację od wyroku oddalającego oczywiście bezzasadne powództwo sąd może ograniczyć do odwołania się do ustaleń i wyjaśnienia podstawy prawnej wyroku zawartych w uzasadnieniu wyroku sądu pierwszej instancji. Specyficzne rozwiązanie zawiera także wprowadzony nowelizacją z 4 lipca 2019 r.⁴¹ art. 387 § 2¹ k.p.c.⁴²

Powyższa regulacja sankcjonuje występujące w praktyce odrębności sporządzania uzasadnień przed sądami drugiej instancji, zwłaszcza w zakresie ograniczenia konieczności dokonywania ustaleń faktycznych sądu odwoławczego i oceny dowodów.

W uzasadnieniu powinno się znaleźć przedstawione w przystępny sposób wyjaśnienie, dlaczego zapadło rozstrzygnięcie określonej treści. W tym zakresie szczególna rola przypadnie ustnym motywom, wygłaszanym bezpośrednio po odczytaniu wyroku, które w maksymalny sposób powiązane z prostym sposobem wyjaśnienia powodów rozstrzygnięcia sądowego⁴³.

Jeżeli nie zgłoszono zdania odrębnego, a przegłosowano jednego z sędziów, nie ujawnia się w uzasadnieniu różnic zdań w naradzie ze względu na obowiązywanie zasady tajemnicy narady; ujawnia się jedynie różnice przy zdaniu odrębnym. Wynika to stąd, że to, co zostaje

⁴¹ Zob. ustawę z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469).

⁴² Zgodnie z jego brzmieniem uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji powinno zawierać: 1. wskazanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, które może ograniczyć się do stwierdzenia, że sąd drugiej instancji przyjął za własne ustalenia sądu pierwszej instancji, chyba że sąd drugiej instancji zmienił lub uzupełnił te ustalenia; jeżeli sąd drugiej instancji przeprowadził postępowanie dowodowe lub odmiennie ocenił dowody przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, uzasadnienie powinno także zawierać ustalenie faktów, które sąd drugiej instancji uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej; 2. wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa, które powinno objąć ocenę poszczególnych zarzutów apelacyjnych, a poza tym może ograniczyć się do stwierdzenia, że sąd drugiej instancji przyjął za własne oceny sądu pierwszej instancji.

⁴³ Na temat postulatów w tym względzie A. ŁUKASZEWICZ, *Uzasadnienia orzeczeń muszą przemawiać do ludzi*, «Rzeczpospolita» z 25 listopada 2019 r. [dostęp 4 listopada 2024 r.].

wyartykułowane na naradzie, objęte jest tajemnicą narady. W trakcie sporządzania projektu uzasadnienia czy też po przedstawieniu jego projektu przez sędziego referenta pozostali członkowie składu mogą wносить uwagi do uzasadnienia, ale nie do tego stopnia, by zmieniać jego sens i treść. Za projekt uzasadnienia odpowiada sędzia sprawozdawca, nawet jeżeli nie użylibyśmy pewnych zwrotów językowych lub argumentów.

Ostatni etap to podpisanie uzasadnienia. Kontrola językowa i treści uzasadnienia obciąża odpowiedzialnością wszystkich członków składu orzekającego. Nie można w związku z tym wykluczyć zdania odrębnego od samej treści uzasadnienia.

10. WNIOSKI

Podsumowując, funkcją uzasadnienia jest czytelna informacja o powodach rozstrzygnięcia (funkcja informacyjna). To informacja o ustaleniach sądu istotnych dla sprawy i ich ocenie prawnej oraz konsekwencjach dla ostatecznego rozstrzygnięcia. Sąd niższej instancji przekonuje do swoich racji uzasadnieniem pełnomocników stron i sądu wyższej instancji. Jednak sądy zapominają o stronach i opinii publicznej oraz kierowaniu „uzasadnienia dla nich”. Uzasadnienie w miarę prostym precyzyjnym językiem powinno przekonać do racji sądu, a jeżeli treść uzasadnienia nie przekona, to przynajmniej powinno odpowiedzieć na proste, ale i naukowe pytanie: „Dlaczego takie, a nie inne rozstrzygnięcie zapadło?”.

Należy uznać za słuszne pomysły dążące do uproszczenia i ustandaryzowania uzasadnień. Walorem uzasadnienia powinna być jego zwięzłość i – w miarę możliwości – prostota. Zasługujące na uwagę są pomysły, by wprowadzić formularze uzasadnień zawierające podstawowe elementy składowe uzasadnienia. Biorąc pod uwagę stronę techniczną uzasadnienia, pierwsza jego część to stan faktyczny – czyli ustalenie istotnych okoliczności potrzebnych do przeprowadzenia oceny prawnej, omówienie dowodów, na podstawie których dokonano rozstrzygnięcia, a następnie ocena prawa i konsekwencje wynikające z tej oceny.

Po tych ustaleniach wskazujących na istotne okoliczności sprawy (brak zapłaty za rachunki, prowadzenie pojazdu mechanicznego pod wpływem alkoholu itd.) warto poświęcić jeden akapit stwierdzeniu, czy żądanie jest zasadne czy nie, co ogólnie wynika ze stanu faktycznego, dlaczego zastosowano przepisy i co z nich wynika – językiem prostym, zwięzłym, zrozumiałym dla obywateli – stron i opinii publicznej, a dopiero dalsze rozwinięcie przeznaczyć dla prawników. Ponieważ uzasadnienie rozstrzygnięcia sądowego jest adresowane do różnych grup, to na sędzie spoczywa obowiązek, by wszyscy zrozumieli powody rozstrzygnięcia sądowego.

Należy zauważyć, że w Europie około 15 państw, z których część to młode demokracje, powierza rozstrzyganie spraw sędziom profesjonalnym i nie przewiduje w tym zakresie partycypacji obywateli⁴⁴.

Regułą natomiast jest w sądownictwie, w tym „starych demokracji” (jako wyjątek w związku z zaszłościami historycznymi wskazuje się Holandię), udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości sędziów niezawodowych. W doktrynie podkreśla się, że w składach mieszanych regułą jest przewaga liczebna sędziów niezawodowych nad zawodowymi⁴⁵.

Uzasadnieniem udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości sędziów niezawodowych, w modelu polskim – ławniczym, jest zarówno kontrola obywatelska i współodpowiedzialność za wydawanie orzeczeń, jak i możliwość bezpośredniego udziału obywatela w pionie trzeciej władzy – sądowniczej⁴⁶. Nie można więc uznać, że jest to naleciałość tylko z czasów minionych, i to w kontekście pejoratywnym⁴⁷. Wątpliwości budzi udział składów ławniczych w Sądzie

⁴⁴ Council of Europe, European Commission for Efficiency of Justice, European judicial system. Efficiency and quality of justice, CEPEJ Studies No. 26, Edition 2018, s. 102, <https://rm.coe.int> [dostęp 16 listopada 2024 r.].

⁴⁵ K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

⁴⁶ Tak też zdecydowanie opowiadając się za systemem sądownictwa z udziałem sędziów niezawodowych K. GWIDROŃ, *Udział sędziów niezawodowych...*

⁴⁷ M. WENCLIK, *Ewolucja instytucji ławnika w Polsce*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce. Ocena funkcjonowania i procesu wyboru ławników sądowych na przykładzie sądów Apelacji Białostockiej*, red. J. RUSZEWSKI, Suwałki 2011, s. 73; M. CAŁKIEWICZ, *Korzenie ludowładztwa w Sądzie Najwyższym*, «PiP» 8/2023, s. 5 i n.

Najwyższym w tych rodzajach spraw, które nie wiążą się z ustalaniem stanu faktycznego, ale jedynie obejmują nadzwyczajne środki zaskarżenia i kontrolę w aspekcie oceny prawnej. W tym zakresie należałoby zrezygnować ze składów ławniczych, skoro planowane jest zniesienie instytucji skargi nadzwyczajnej i izb sądu, w których przewidziane są składy ławnicze (Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych oraz Izba Odpowiedzialności Zawodowej).

Dodatkowo z praktyki wynika potrzeba organizowania szkoleń dla sędziów niezawodowych w zakresie ich uprawnień procesowych i metodologii pracy nad procesem orzekania w składach mieszanych (kwestia pozycji sędziego niezawodowego, znaczenia jego głosu, prawa do przeglądania akt, tajemnicy zawodowej, zadawania pytań, udziału w naradzie, głosowania nad orzeczeniem, sporządzania uzasadnienia).

Nie można więc w konkluzji uznać, że udział obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest jedynie anachronizmem⁴⁸.

W doktrynie obecnie postuluje się wprowadzenie modelu obywatelskiego sędziego pokoju, przy czym jednak taki sędzia powinien mieć wykształcenie prawnicze. Postuluje się także wprowadzenie ławy przysięgłych⁴⁹. Odnosząc się do propozycji wprowadzenia sędziów pokoju, należy zauważyć, że właściwszym rozwiązaniem jest usprawnienie modelu ławniczego udziału obywatela w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Podyktowane jest to zasadniczymi argumentami. Po pierwsze, model ławniczych sądów obywatelskich wynika z genezy historycznej polskich uregulowań. W praktyce rozwiązanie to dawało najlepsze rezultaty rozstrzygnięć kolegialnych, które były wypadkową różnych punktów widzenia, wrażliwości, oceny etycznej, prawnej. Po drugie, sądy kolegialne obywatelskie – ławnicze z istoty dają szansę bardziej zniuansowanego orzeczenia niż wydawane w składzie jednoosobowym. Po trzecie, skład ławniczy zakłada, że sferę prawną jest w stanie należycie ocenić i wyjaśnić, będący członkiem składu, sędzia zawodowy. W koncepcji sądów pokoju jedna osoba, z założenia nieprawnik,

⁴⁸ M. CAŁKIEWICZ, *Korzenie ludowładztwa...*, s. 5 i n.

⁴⁹ K. ZAJĄC, *Czynnik społeczny w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce – przywrócenie instytucji ławy przysięgłych*, [w:] *Korzenie i ewolucja instytucji prawa sądowego*, red. D. GIL, Lublin 2014, s. 144-151.

miałaby bardzo trudne zadanie właściwej kwalifikacji i oceny prawnej, która w dobie dzisiejszej dotyczy nie tylko prostego odniesienia się do ustawodawstwa krajowego, lecz także systemu prawnego UE, regulacji prawa międzynarodowego i konwencyjnego, orzecznictwa sądowego, sądów krajowych, Trybunału Konstytucyjnego czy też orzecznictwa Trybunału w Strasburgu i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Multicentryczność systemu źródeł prawa bardzo komplikuje dokonanie oceny prawnej, nawet w wydawałoby się prostych sprawach. Alternatywnym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie wymogu co najmniej wykształcenia prawniczego (studiów prawniczych magisterskich) dla sędziego pokoju, co w istocie zaciera różnice pomiędzy sędzią *stricto* zawodowym a sędzią pokoju, który miałby w zasadzie niższy poziom wykształcenia prawniczego. Po czwarte, wprowadzenie sędziów pokoju rodzi wątpliwości natury konstytucyjnej co do zgodności tego rozwiązania z ustawą zasadniczą, która przewiduje udział czynnika obywatelskiego w współsprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a nie zastępowaniu go obywatelskimi sądami pokoju. Należy na koniec zauważyć, że ze zbliżonego modelu kolegiiów do spraw wykroczeń dosyć niedawno zrezygnowano, oddając sprawy stosunkowo proste w gestię sądów.

Wydaje się, że *de lege lata* należałoby usprawnić model ławniczy udziału sędziów niezawodowych⁵⁰ w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, korzystając z dobrych rozwiązań z innych systemów prawnych. Także profesja ławnika i uzyskanie wykształcenia prawniczego mogłyby być jedną z dróg awansu do zawodu sędziego, czy też tego rodzaju ławnik mógłby pełnić funkcje sędziego pokoju bez potrzeby zmian systemowych. I tak *de lege ferenda* warto by rozważyć wprowadzenie swoistej listy pytań – zagadnień (formularz zagadnień – pytań, z możliwymi wariantami odpowiedzi „tak”/”nie”), które powinny być rozważone i powinna być na nie udzielona odpowiedź, przed wydaniem orzeczenia w składach kolegialnych, przez sędziów, w tym sędziów niezawodowych, a potrzebnych do ustalenia istoty sprawy i wydania rozstrzygnięcia w sprawach ławniczych. Pozwoliłoby to także na aktywizację

⁵⁰ A nie zastępować go modelem sędziów pokoju.

roli sędziego niezawodowego. Wiedziałyby on, na czym polega istota sporu, jak i kierunkowo wiedziałyby jak ją zbadać i jakie kwestie należy ustalić. Zwiększenie aktywności sędziego, który ma przecież równy głos sędziemu zawodowemu w rozstrzygnięciu, powinno sprzyjać ferowaniu lepszych, mądrych, zgodnych z poczuciem sprawiedliwości, kolegialnych rozstrzygnięć.

Znaczenie sędziów niezawodowych podkreśliłoby wprowadzenie bardziej realnej gratyfikacji finansowej sędziego niezawodowego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Należy to uznać za konieczność w obecnych realiach.

O SĄDACH OBYWATELSKICH, WSPÓŁPRACY SĘDZIÓW ZAWODOWYCH
I SĘDZIÓW NIEZAWODOWYCH PRZY SPORZĄDZANIU UZASADNIENÍ
ORZECZEŃ I ICH FUNKCJI – UWAG KILKA

Streszczenie

Artykuł, po pierwsze, wskazuje na rolę sędziów niezawodowych (ławników) i ich miejsce w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Sędziowie niezawodowi są przedstawicielami społeczeństwa w sądzie i „ambasadorami” sądów w społeczeństwie. Opracowanie przedstawia też sposób współpracy w składach mieszanych sędziów zawodowych i niezawodowych. Po drugie, artykuł odpowiada na pytanie, czemu służy uzasadnienie sądu, czyli drugiej najważniejszej części orzeczenia (wyroku) obok jego sentencji (rozstrzygnięcia władczego). Pomiędzy sentencją a uzasadnieniem istnieje określony związek – uzasadnienie zawiera powody (motywy) rozstrzygnięcia zawartego w sentencji orzeczenia, a w związku z tym treść sentencji wyznacza zakres uzasadnienia. Uzasadnienie to przekonanie do rozstrzygnięcia sądowego stron i opinii publicznej, w praktyce pełnomocników stron i sądu wyższej instancji. Po trzecie, wskazuje na treść i funkcje uzasadnienia, metodyki jego sporządzania po uprzednim uzgodnieniu rozstrzygnięcia i sposobu dojścia do tego rozstrzygnięcia. Zawiera postulaty na przyszłość, między innymi dotyczące komunikatywności uzasadnień, tak aby były zrozumiałe dla wszystkich adresatów: stron postępowania, społeczeństwa, prawników, przedstawicieli mediów.

SOME REMARKS ON LAY JUDGE'S COURTS, AND ON COOPERATION
BETWEEN PROFESSIONAL JUDGES AND LAY JUDGES IN DRAFTING THE
GROUNDS FOR JUDGMENTS AND THEIR DUTIES

Summary

This paper describes the role of lay judges (jurors) and their place in the judiciary. Lay judges are representatives of society in court and the “ambassador” of the courts to society. This article also describes how professional and lay judges may collaborate in mixed courts, i.e. those made up of both professional and lay judges. Secondly, this paper explains the purpose of the grounds for a court decision, i.e. the second most important part of the decision (verdict) after the sentence (sovereign judgement). There is a special relationship between the sentence and its grounds: the grounds give the reasons (motives) for the judgement presented in the sentence, hence the grounds determine the scope of the sentence. In the grounds it issues, the court presents the arguments for its decision to the parties and public opinion. In practice, the grounds are addressed to the legal representatives acting on behalf of the parties and (potentially) to a higher court, should the case go to appeal. Thirdly, the paper discusses the content and functions of the grounds for a judgement, the methodology used to draft grounds once a verdict has been reached, and how a verdict is established. Finally, it formulates postulates for the future, such as drawing up grounds to make them comprehensible to all interested: the litigants, the public at large, lawyers and members of the media.

Słowa kluczowe: sąd; ława przysięgłych; uzasadnienie orzeczenia sądowego; sędziowie niezawodowi; ławnicy.

Keywords: court; jury; grounds for the court’s decision; lay judges; juror.

Literatura

- BARABASZ T., *Realizacja normatywno-prawnych podstaw rozprawy karnej na Ukrainie*, [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym: Niemcy, Polska, Ukraina*, red. F.CH. SCHROEDER, T. DE VRIES, Białystok 2016, s. 259-267.
- BARTNIK A.S., *Sędzia czy kibic? Rola ławnika w wymiarze sprawiedliwości III RP*, Warszawa 2009.
- BASA M., *Instytucja ławników Sądu Najwyższego*, «RPEiS» 1/2020, s. 85-98.
- BLADOWSKI B., *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, «Lex» 2013.
- BRONIECKA R., *Uzasadnienie wyroku w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2014.
- BRZEZOWSKI M., *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, «MoP» 20/2019, s. 1113-1118.
- CAŁKIEWICZ M., *Korzenie ludowładztwa w Sądzie Najwyższym*, «PiP» 8/2023, s. 5-29.
- CHOJNIAK Ł., WIŚNIEWSKI Ł., *Ławnicy w postępowaniu karnym – ujęcie historyczne i konstytucyjne*, «Wrocławskie Studia Sądowe» 3-4/2013, s. 47-66.

- CHOJNIAK Ł., *Udział ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości karnej w Sądzie Najwyższym*, «Iustitia» 2(32)/2018, s. 86-92.
- CIS B., *Sprawozdanie z konferencji „Udział czynnika obywatelskiego w wymiarze sprawiedliwości” Warszawa 23.4.2018 r.*, «Iustitia» 3/2018, s. 163-167.
- Council of Europe, European Commission for Efficiency of Justice, European judicial system. Efficiency and quality of justice, CEPEJ Studies 26/2018, s. 102; <https://rm.coe.int>.
- DĘBIŃSKI A., *Rzymskie prawo prywatne. Compendium*, Warszawa 2021.
- A. RYCAK (red.), EICHSTAEDT K., JANKOWIAK G., LECIAK A., PRZYTUŁA-CHROSTEK B., RYCAK A., SOSIŃSKI M., SZCZOCARZ-KRYSIAK M., *Metodyka pracy ławnika*, Warszawa 2011.
- ERECIŃSKI T., IWULSKI J., [w:] T. ERECIŃSKI, J. GUDOWSKI, J. IWULSKI, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, Warszawa 2009.
- GABRIEL-WĘGŁOWSKI M., *Postępowanie sprawdzające wobec ławnika sądowego w zakresie ochrony informacji niejawnych, linia orzecznicza*, «Lex» 2015.
- GÓRALSKI Z., *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 2000.
- GRUBALSKA A., *Instytucja ławnika w Sądzie Najwyższym*, «Prokuratura i Prawo» 12/2023, s. 86-110.
- GIDWOYŃ K., *Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza*, Warszawa 2021.
- HANS V.P., *Lay Patricipation in Legal Decision Making*, «Law & Pol'y» 25.83/2003, Cornell Law Faculty Publications.
- HANSEN M.H., *Demokracja ateńska w czasach Demostenesa*, R. Kulesza (tłum.), Warszawa 1999.
- <https://businessinsider.com.pl/prawo/rusza-akcja-paprotka-w-sadach-kontrowersyjna-akcja-adama-bodnara-i-ms/b2g0ggr>.
- KNOPPEK K., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, «Ius Novum» 8(5)/2014, s. 12-30.
- ŁUKASZEWICZ A., *Uzasadnienia orzeczeń muszą przemawiać do ludzi*, «Rzeczpospolita» z 25 listopada 2019 r.
- MALSCH M., *Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, New York 2016.
- MIGDA B., *Czynnik społeczny w historii polskiego wymiaru sprawiedliwości: sądy przysięgłych, sędziowie pokoju, ławnicy do czasu unifikacji sądownictwa (od 1929 r.)*, «Consilium Iuridicum» 1/2023, s. 45-80.
- MIERZEJEWSKI Z., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych we Francji*, «Prokuratura i Prawo» 3/2020, s. 89-103.
- NUFFER D., *Lay Participation in Criminal Justice* (b.d.w.), <http://www.utd.uscourts.gov>.

- RÖNNAU T., *Lay Judges in the German Criminal Justice System: A Critical Review* (b.d.w.), <http://waseda.repo.nii.ac.jp>.
- RUSZEWSKI J., *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce. Ocena funkcjonowania i procesu wyboru ławników sądowych na przykładzie sądów Apelacji Białostockiej*, Suwałki 2011.
- RYBICKI M., *Ławnicy ludowi w sądach PRL*, Warszawa 1968.
- SITNIEWSKI P., *Analiza wyników ankiet prezesów sądów w zakresie wyboru ławników, jakości ich pracy oraz funkcjonowania w ramach wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, red. J. RUSZEWSKI, Suwałki 2011.
- TUREK J., *Ławnik – sędzia – przysięgły*, «MoP» 24/2009, s. 1322-1332.
- URBANIAK-MASTALERZ I., NIEGIEREWICZ A., *Udział czynnika społecznego w procesie karnym na tle orzecznictwa sądowego*, «Białostockie Studia Prawnicze» 21/2016, s. 81-95.
- WENCLIK M., *Ewolucja instytucji ławnika w Polsce*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce. Ocena funkcjonowania i procesu wyboru ławników sądowych na przykładzie sądów Apelacji Białostockiej*, red. J. RUSZEWSKI, Suwałki 2011, s. 65-74.
- WILIŃSKI P., ZABŁOCKI S., *Sądy społeczne i sędziowie społeczni w procesie karnym*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. ROGACKA-RZEWNICKA, H. GAJEWSKA-KRACZKOWSKA, Warszawa 2019, s. 511-526.
- www.rp.pl/Przestepczosc/190629898-Hiszpania-Wataha-wilkow-jednak-z-dluzszym-wyrokiem-za-gwalt.html.
- ZAJĄC K., *Czynnik społeczny w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce – przywrócenie instytucji ławy przysięgłych*, [w:] *Korzenie i ewolucja instytucji prawa sądowego*, red. D. GIL, Lublin, 2013, s. 144-151.